

Zdenko Čepič

IZ OBLASTI V OPOZICIJO : ZAČETNI KORAKI OPOZICIJE V »DEMOSOVEM« PARLAMENTU

Zgodovino resda pišejo zmagovalci, a tudi poraženci so del zgodovine. Tudi poraženci na parlamentarnih volitvah. Zgodovinopisje mora tudi te upoštevati – kljub znanemu rektu, da za premagane velja gorje – in jih obravnavati kot bistven del zgodovinskega dogajanja. Zlasti mora to veljati, če gre za poražence na volitvah kot bistvenemu izrazu politične demokracije. Tudi volilni poraženci oziroma opozicija so del in pogoj demokracije. Še zlasti, ko gre za volitve s predznakom demokratične. In večstrankarske volitve, ki so se zgodile v Sloveniji spomladi 1990 po triinšestdesetih letih so to bile. Te volitve so bile bistvene za demokratizacijo

oziroma za zaključek tega procesa v Sloveniji, saj so bile eden od pogojev za vzpostavitev večstrankarskega zakonodajnega telesa in za parlamentarno demokracijo. Na volitvah pa je bil znan zmagovalec oziroma zmagovalni pol, volilni poraženci pa so bili postavljeni v vlogo parlamentarne opozicije.

Opozicija ima v parlamentu lahko več podob in načinov obnašanja: je lojalna ali nelojalna, ali je kompetativna ali kooperativna. Opozicija seveda ne nastopa v praksi v teh za opozicijo politološko opredeljenih tipih. Kako nastopa in kako se obnaša opozicija v parlamentu, je odvisno tudi ali predvsem od večine in od tem, ki jih parlament obravnava. Posebno bistveno je delovanje opozicije takrat, ko parlament rešuje velike nacionalne, t. i. državotvorne teme oziroma sprejema o tem zakonske osnove. To je bil primer slovenskega parlamenta, nastalega z volitvami aprila 1990, ko je prišlo do zamenjave vlog v slovenskem političnem življenju in odločanju. Nastal je obrat, ki je dotedanjo oblast, njene politične organizacije, ki so v času nastajanja opozicijskih strank tudi same prevzele podobo politične stranke, postavil v vlogo opozicije. To je postala glede na dejstvo, da je bil z nastankom strank in večstrankarskimi volitvami vzpostavljen parlament – Slovenija je prešla v obliko parlamentarne demokracije –, in z njim je prvič nastala tudi prava parlamentarna opozicija. Prejšnja »komunistična« oblast je postala prava parlamentarna opozicija.

S tem je bila v slovenski politični in parlamentarni praksi dejansko vzpostavljena prva parlamentarna opozicija, kajti v letu 1990 je bil prvič v slovenski zgodovini vzpostavljen pravi nacionalni parlament. Oblastne skupščine iz dvajsetih let¹ so resda imele večstrankarski značaj, potreben za parlamentarizem, so pa imele delovanje omejeno na dve upravni enoti – t. i. oblasti –, njihova politika pa je bila predvsem avtonomistično usmerjena. Skupščina republike Slovenije kot predstaviški, zakonodajni organ slovenske državnosti v okviru federativno organizirane jugoslovanske države pa je bila monistična, zato ni imela značaja parlamenta. V dotedanji skupščini kot izrazu slovenske državnosti namreč opozicija ni nastopala, še zlasti ne organizirana politična opozicija. Politična opozicija, ki je nastala konec osemdesetih let 20. stoletja in je našla izrazno obliko in s tem tudi moč v koaliciji Demos, namreč ni bila skupščinska opozicija. Možnost prave parlamentarne opozicije je tako nastopila z nastankom parlamenta kot posledico večstrankarstva in večstrankarskih volitev.

Demokratizacija kot proces, ki se je zaključil z volitvami in konstituiranjem parlamenta, je bil proces, ki je v Sloveniji potekal v drugi polovici osemdesetih let in v katerem so dejavniki prihajali tako od oblasti kot nastajajoče organizirane opozicije le-tej. Oblast in opozicija – obe sta imeli v svoji politični misli in delovanju željo po demokratizaciji z namenom doseči spremembe, ki bi bile pozitivne

1 Stiplovšek, *Slovenski parlamentarizem*.

za Slovenijo in njene prebivalce (želeli sta demokracijo, ki pa sta jo nekoliko drugače razumeli) –, sta se »srečali« na določeni točki konec leta 1989. Takrat je slovenska skupščina sprejela zakonsko osnovo za izvedbo večstrankarskih volitev v predstaviške organe.² Dani so bili formalnopравни pogoji za parlamentarno demokracijo kot tisto obliko demokracije, za katero se je zavzemala predvsem politična opozicija komunistični oblasti. V začetku leta 1990 (8. januar) je predsednik samoupravljalvske, delegatsko sestavljene skupščine Miran Potrč razpisal volitve in kmalu se je začel predvolilni boj, v katerem so enakopravno sodelovali vsi politični subjekti – stranke in liste –, ki so želeli priti v parlament in sodelovati pri zakonodajnem odločanju.

Z volitvami je bila vzpostavljena parlamentarna demokracija, v njej pa ima svojo politično vlogo tudi parlamentarna opozicija. Ta je bistvena ustanova moderne parlamentarne vladavine in po mnenju politologov je eno največjih in nepričakovanih družbenih odkritij, na katera je človek kdaj po naključju naletel.³ V Sloveniji in tudi v drugih državah srednje in vzhodne Evrope, v katerih so »zrušili« komunistično vladavino (kolikor se ni ta sesula vase sama in se niti ni bistveno branila pred izgubo oblasti), je bila vzpostavljena parlamentarna demokracija, pri čemer pa nova oblast ni bila pretirano navdušena nad dejstvom, da ta vključuje tudi opozicijo, ki oblast kritizira, nadzira, predlaga alternativne rešitve in predstavlja interese, ki jih vladujoča politika zanemarja. Vendar je parlamentarna opozicija z vzpostavitvijo parlamentarne demokracije postala dejstvo in ji je dajala predvsem značaj demokratičnosti.

II

Volitve v predstaviške, zakonodajne organe – skupščine,⁴ je bil dogodek, ki je s tem, da je povzročil spremembo oblasti, spremenil »zgodovino«. To se je zgodilo 8. aprila 1990 (drugi krog volitev v skupščine občin in za predsednika predsedstva je bil 22. aprila). To je datum, ko so bile po letu 1927 v Sloveniji izvedene prve prave večstrankarske volitve.

Skupščino Republike Slovenije so sestavljali trije skupščinski zbori: Družbenopolitični zbor (do volitev so ga sestavljali predstavniki družbenopolitičnih organizacij – ZKS, ZSMS, SZDL, ZSS, Zveze združenj borcev, nato pa predstavniki političnih strank, izvoljenih na volitvah po proporcionalnem sistemu), Zbor

² UL SRS, 42–2188, 29. 12. 1989 – Zakon o volitvah v skupščine; UL SRS, 42–2189, 29. 12. 1989 – Zakon o volitvah in odpoklicu predsednika in članov Predsedstva SRS. UL SRS, 42–2192, 29. 12. 1989 – Zakon o političnem združevanju.

³ Bibič, Racionalnost in razsežnost opozicije, str. 1234.

⁴ Poleg volitev v slovenski državni zakonodajni organ – skupščino so bile tudi volitve v občinske skupščine, ki so bile tudi tridomne; namesto Zbora občin v republiški skupščini so bili v občinskih skupščinah Zbori krajevnih skupnosti.

občin in Zbor združenega dela; vsak zbor je imel 80 poslancev – delegatov. Enako število delegatov za vse tri zборе je bilo določilo enega od amandmajev k ustavi SRS, ki ga je med vsemi spremembami ustave slovenske države sprejela skupščina SRS 27. septembra 1989.⁵

Na volitvah je nastopilo 18 strank, od teh 7 združenih v koalicijo Demos, ter vse tri stranke, ki so nastale iz socialističnih, samoupravljavskih družbenopolitičnih organizacij, tistih, ki so v socialističnem sistemu predstavljale politično in s tem tudi državno oblast. Te so nastopile vsaka samostojno, s svojimi kandidacijskimi listami in svojimi programi. Ti so bili v osnovnih potezah sicer zelo podobni oziroma sorodni.⁶ Rezultati, ki so jih dosegle te tri stranke, so bili kljub temu, da je koalicija Demos dobila več glasov, dokaj ugodni; v celotni 240-članski tridomni skupščini (še v delegatskem samoupravljavskem sestavu) so dobile 74 poslancev, Demos pa 127; močna je bila skupina t. i. neodvisnih poslancev. Vsak od teh je sicer izhajal iz kakšnega »političnega kroga« in je imel običajno partijsko politično preteklost. Po številu poslancev posameznih strank je bila v skupščini najmočnejša ZSMS-LS s 37 poslanci, ZKS-SDP jih je imela 25, socialisti pa 12. ZKS-SDP je med vsemi devetimi strankami, ki so dobile poslance - delegate v Družbenopolitičnem zboru, dobila največ poslancev – 14; ZSMS-LS jih je dobila 12, kar je bilo drugo mesto med posameznimi strankami, socialistov pa je bilo izvoljenih 6. V Zboru občin je ZKS-SDP dobila 5, ZSMS-LS 16 in SZS 3 poslance, v Zboru združenega dela pa je ZSMS-LS dobila 9, ZKS-SDP 6 in SZS 3 poslance. Prav volitve v »samoupravljalski« Zbor združenega dela so bile za tedanje politične organizacije usodne, saj so bile v tem zboru najslabše zastopane. Rezultat volitev v ta zbor je odločil zmagovalca volitev.

Na osnovi volilnih rezultatov je prišlo do zamenjave oblasti. Stranke, ki so bile do tedaj na oblasti, so postale parlamentarna manjšina oziroma opozicija. V skupščini Republike Slovenije,⁷ ta je postala z večstrankarstvom parlament, čeprav se je uradno še vedno imenovala skupščina, je bil od vsega začetka njegovega delovanja odnos med večino in opozicijo napet. Večina je na opozicijo gledala predvsem skozi ideološka očala in jo je želela s tega stališča diskvalificirati. Opozicije niso razumeli kot tvorni, nujni del demokratičnosti parlamenta in kot pogoj demokratičnosti. Demosova večina se je do nje obnašala kot do nujnega zla in želela vzpostaviti stanje, kot je bilo v skupščini pred večstrankarskimi volitvami, le da bi takrat sami zastopali »enoumje«. Opozicijo so želeli odmisлити. Vendar se stranke, ki so postale opozicijske in katerih poslanci so bili v večini

5 UL SRS, 32-1703, 2. 10. 1989.

6 Volilni programi vseh strank, ki so nastopile na teh volitvah, so bili objavljeni v *Koga voliti?* Glej tudi: Repe, *Viri o demokratizaciji*, 2, str. 131-210.

7 Preimenovanje države (republike) v okviru federativne jugoslovanske države iz Socialistična republika v Republika Slovenija (brez politične oz. ideološke oznake) je 8. marca 1990 opravila že skupščina v stari sestavi z amandmajem k ustavi Republike Slovenije. UL RS, 8-402, 16. 3. 1990.

politično prekaljeni, niso dale in so od vsega začetka aktivno zastopale svoja politična stališča. V tem odnosu med oblastjo in opozicijo je prihajalo do pravega iskrenja, obtoževanj in osebnih diskvalifikacij.

Vodenje parlamenta je prevzel Demos. Opozicija je bila pri tem povsem izločena in ji pri vodenju parlamenta ni bila prepuščena nobena vloga. Za predsednika je bil izvoljen dr. France Bučar (Slovenska demokratična zveza), predsedniki posameznih skupščinskih zborov pa so bili tudi iz vrst Demosa: Družbenopolitični zbor dr. Ludvik Toplak (Slovenska kmečka zveza), Zbor občin Ivo Bizjak (Krščanski demokrati Slovenije), Zbor združenega dela Jože Zupančič (neodvisni). To je tudi kazalo na Demosovo razumevanje opozicije kot dela parlamentarne demokracije. Kot protikandidata za predsednika skupščine sta ZSMS-LS in ZKS-SDP sicer predlagali predsednika ZSMS-LS Jožefa Školča, a brez uspeha;⁸ za izvolitev je Bučar dobil 130 glasov, Školč pa 101 glas. Prav to, da je Demos ob pomoči svojega »glasovalnega stroja« prevzel vodenje parlamenta, pa bila točka, ki je dejansko oblikovala in opredelila opozicijo ter v parlamentu ustvarila dva tabora. V ZSMS-LS so bili namreč užaljeni, saj so bili pred volitvami bolj tvorna in ostra opozicija Zvezi komunistov, kot so bili v strankah Demosa. ZSMS-LS je zaradi »spregledanja« tega dejstva pri kandidaturi Školča postala najostrejši nasprotnik Demosa v vsej opoziciji.

Scenarij konstitutivnega zasedanja je pripravila delovna skupina Demosa v sestavi dr. France Bučar, dr. Lovro Šturm, dr. Rajko Pirnat in »mladinec« Srečo Kirn, ki jo je imenovalo predsedstvo Demosa na seji 23. aprila 1990. Pred prvim, konstitutivnim zasedanjem⁹ so se namreč sestali predstavniki vseh strank, ki so prišle v parlament, da bi se dogovorili glede vodstvenih funkcij. Sprva je bila volja, da bi bila vodstvena mesta porazdeljena med vse stranke, tudi med volilne poražence. Zahteva Demosa je bilo mesto predsednika parlamenta, predsednika DPZ in podpredsednika ZZD, tj. zborov, v katerih je imel večino. Ostalo naj bi zasedli poslanci opozicije. Svoje stališče glede tega, katere vodstvene funkcije v parlamentu želijo imeti in kaj bodo prepustili strankam, ki so bile v manjšini, so oblikovali v Demosu na seji predsedstva Demosa 23. aprila 1990. Za stranke, ki niso bile v Demosu, so določili, katero funkcijo bo katera stranka lahko dobila oz. zasedla. ZSMS-LS in ZKS-SDP bi dobili podpredsednika, ZKS-SDP bi dobila podpredsednika DPZ, ZSMS-LS predsednika ZO, podpredsednik ZZD pa bi bil neodvisni poslanec. O tem so po pogovorih z ZSMS-LS razpravljali na naslednji seji predsedstva Demosa 3. maja in nekoliko spremenili razdelitev funkcij. Po tej naj bi ZKS-SDP dobila predsedovanje v ZZD, v ZO pa ZSMS-LS.¹⁰

⁸ *Skupščinski koraki*, str. 11.

⁹ *Repe, Viri o demokratizaciji*, I, dok. 49, str. 22.

¹⁰ *Repe, Viri o demokratizaciji*, I, dok. 49, str. 222, dok. 50, str. 223.

Mesto predsednika parlamenta pa je zahtevala tudi ZSMS-LS, kar so utemeljevali s tem, da predsednik Predsedstva RS Kučan prihaja iz vrst komunistov – »prenoviteljev«, da bo predsednik vlade iz vrst Demosa, zato njim pripada vodenje parlamenta. Kot svojega kandidata za vodenje parlamenta so »mladinci« postavili svojega predsednika Jožefa Školča. Do dogovora ni prišlo, kajti Demos je vztrajal pri svojem. Poslanci iz vrst ZSMS-LS so zato na konstitutivnem zasedanju z ostrino zahtevali spremembo dnevnega reda in predlagali, da naj se najprej voli predsednik parlamenta, nato pa vodstva posameznih zborov. Proti temu je nastopil Demos kot monoliten blok, kar je potisnilo ZSMS-LS, ki je sicer bila za Demos med strankami s poreklom v prejšnjem režimu najbolj sprejemljiva stranka, k obema vnaprej opredeljenima opozicijskima strankama. Demosova delegacija, ki jo je vodil dr. Jože Pučnik, v njej pa so bili še Janez Janša, Lojze Peterle, Ivan Oman, Franc Golija in dr. Dušan Plut, torej predstavniki vseh strank Demosa, se je s predstavniki ZSMS sestala 26. aprila 1990.¹¹ Na seji predsedstva Demosa je Peterle podal informacijo o razgovorih z ZSMS-LS, ko pa so razpravljali o sestavi vlade, so odločili, da jo bo pred dokončno odločitvijo oblikoval Demos sam ali bo z ZSMS-LS sklenil koalicijsko pogodbo, ZSMS-LS pa naj se opredeli, za katera ministrstva so zainteresirani in koga bodo predlagali za ministra. O tem so takoj (še med sejo predsedstva Demosa) obvestili predstavnike ZSMS-LS.¹² Tri dni kasneje, na naslednji seji predsedstva Demos – dan pred konstitutivnim zasedanjem parlamenta –, je bilo poročano, da so se stališča ZSMS-LS do sklenitve koalicijske pogodbe nekoliko spremenila, da pa se pogovori nadaljujejo.¹³

Do tedaj so v Demosu gledali na ZSMS-LS kot na bolj sredinsko, za njih bolj sprejemljivo stranko, ki da ni okužena s »komunizmom«. Tako so se v ZSMS-LS videli tudi sami in so želeli nastopati v parlamentu kot sredinska stranka, ne kot čista opozicija. Tak položaj v parlamentu so nameravali prepustiti »prenoviteljem« in socialistom, ki so se že prej sami odločili za takšno pozicijo. Ker pa ZSMS-LS kot najštevilčnejši stranki v parlamentu ni uspelo prepričati Demosa glede »delitve« oblasti in je pri tem nastopila ostro proti njemu, so jih v Demosu začeli gledati kot del »leve« opozicije. V očeh Franceta Bučarja so »mladinci«, ki jih je do tedaj spoštoval, izgubili »popolnima ves kredit«. ¹⁴ K temu pa je pripomoglo še dejstvo, da so ZSMS-LS v njihovih zahtevah podpirali »prenovitelji« in socialisti, ki so jih v Demosu imeli za komunistično opozicijo, s katero ne bodo sodelovali ali sklepali z njo kompromisov. Demosova nepopustljivost, ostrina ZSMS-LS, da bi dosegel svoje, in podpora »levih« strank njim so naredile ZSMS-LS »levo«

11 Repe, *Viri o demokratizaciji*, 1, dok. 49, str. 222.

12 Repe, *Viri o demokratizaciji*, 1, dok. 49, str. 222, dok. 50, str. 224.

13 Repe, *Viri o demokratizaciji*, 1, dok. 52, str. 225.

14 *Delo*, 9. 5. 1990, str. 3, Vtisi, razmišljanja, komentarji ..., dr. France Bučar, Dejansko zgodovinski prelom.

stranko in s tem čisto opozicijsko stranko. Pri tem so postali do Demosa še najbolj napadalni del opozicije. ZSMS-LS je s tem, da ji Demos ni dovolil izvolitve Školča za predsednika parlamenta, nepričakovano, za Demos in njih same, postala čista opozicija. Za ZSMS-LS je bilo to, da jim ni uspelo vzpostaviti sredinskega položaja med Demosom in »levo« opozicijo ZKS-SDP in SZS, nemalo presenečenje. Je pa to škodilo tako Demosu kot ZSMS-LS in tudi celotnemu parlamentu, kajti oblikovala sta se dva pola, ki nista želela drugi strani popuščati v nobeni stvari.

Glede kandidature Bučarja za predsednika parlamenta je bilo v opoziciji, zlasti pri »prenoviteljih«, tudi nekaj drugačnih pomislekov. Kot argument, zakaj ni primeren za predsednika parlamenta, je bilo npr. navrženo (Janez Kocjančič, ZKS-SDP), da ne spoštuje ljudi in svojega naroda, saj je v časopisu Demokracija, tega je izdajala dotedanja opozicija Demos, v oceni volitev zapisal, da volivci, ker niso bolj množično podprli Demosa, niso pravi Evropejci in da so oprezneži (uporabil je besedo riti). Pri volitvah podpredsednikov so kot kandidata opozicije »prenovitelji« predlagali svojega poslanca Mirana Potrča in poslanca socialistov, predsednika Socialistične stranke Viktorja Žaklja, izvoljena pa sta bila kandidata Demosa, Vane Gošnik (Zeleni Slovenije) in Vitograd Pukl (SDZS).¹⁵ Pri vodenju skupščinskih zborov je bil Demos nekoliko bolj popustljiv in Zbor združenega dela sta vodila neodvisna poslanca Jože Zupančič in Bogo Rogina, čeprav je bila sprva v igri možnost, da vodi ta zbor nekdo iz ZKS-SDP, v Zboru občin pa je podpredsednik postal poslanec, izvoljen na listi socialistov, Janez Lukač, ki je povedal, da bo volil Bučarja in zakaj, ter so ga najbrž prav zato na to mesto predlagali iz vrst Demosa. Za predsednika tega zbora je bilo sicer glede na dogovarjanje pred konstitutivnim zasedanjem predvideno, da ga bi vodil poslanec ZSMS-LS.

O opoziciji kot tvornem delu parlamenta je v nastopnem govoru, ko je bil izvoljen za predsednika parlamenta, spregovoril dr. France Bučar. Najprej je zaradi dejstva, da je bila na osnovi volitev vzpostavljena parlamentarna demokracija in da je prišlo do zamenjave oblasti, razglasil to kar za konec državljanske vojne.¹⁶ V tej pa je Demos kot politični dedič sicer v vojni premaganih političnih sil, po njegovem mnenju, imel vlogo zmagovalca. Ne le volilnega, ampak zgodovinskega! Ugotovil pa je tudi, da je »kljub začetnim težavam, mogoče tudi grenkim razočaranjem«, ¹⁷ dobila skupščina »normalno sestavo, ki je značilna za sleherni socio-sistem, namreč svojo lastno notranjo opozicijo, ki opravlja med drugim funkcijo korektivnega mehanizma. Brez tega mehanizma ni sposoben preživetja noben sistem, ne socialni in ne biološki.« Po njegovem mnenju so »brez izjeme«

¹⁵ Delo, 10. 5. 1990, str. 1.

¹⁶ Bučar, *Prehod čez rdeče morje*, str. 11. Objavljen tekst v knjigi se nekoliko – bolj stilsko kot vsebinsko – razlikuje od objave tega govora v *Skupščinski koraki*, str. 12–14.

¹⁷ *Skupščinski koraki*, str. 13.

propadli vsi komunistični režimi, in to ne zaradi neustrezne in napačne ideologije, ampak »ker brez takega korektivnega mehanizma niso sposobni ustvarjati novih odgovorov v svojem okolju, zato opozicija v skupščini torej ni neka nadloga zmagoviti večini, pač pa nujna sestavina za njeno normalno delo – četudi je lahko v očeh tistega, ki bi hotel samolastno odločati, huda nadloga«. Opozicija pa lahko, po Bučarjevih besedah, opravlja svojo vlogo le, če je konstruktivna, kar pa je »lahko le v primeru, če njeni pogledi na družbeni razvoj in njen program ne predstavljajo neposredne negacije, protislovja, večinski stranki v parlamentu«. Z »zadovoljstvom« je ugotovil, da večina in manjšina, oblast in opozicija, »v najbolj pomembnih vprašanjih, ki nas zadevajo kot narod«, nista zelo različnih pogledov, »nasprotno, programi skoraj vseh strank se o najbolj pomembnih vprašanjih skoraj prekrivajo«. Cilji so bili torej enotni, razlike so bile v poteh, kako do ciljev priti, kar pa po Bučarjevem mnenju »ni nikaka tragedija«, kajti »prav to je lahko plodno polje za sodelovanje z opozicijo«. Pri tem je ugotovil, da je »posebej razveseljivo«, da se je tudi ZKS-SDP s svojim programom (ta je imel naslov Evropa zdaj!) vključila v demokratična prizadevanja.¹⁸

Le dan pred tem je bilo stališče Bučarja, ko še ni bil predsednik parlamenta in je nastopal kot »navaden« poslanec, sicer eden od starost in modrecev Demosa, glede opozicije nekoliko drugačno. To je bilo najbrž pod vtisom prvega dne zasedanja, ko se je oblikovala opozicija, pri čemer je imel svoj delež »odgovornosti« tudi Demos. Bučar je bil takrat do opozicije bolj oster, bolj izključujoč in obtožujoč. Označil jo je za destruktivno in menil, da ni bistvo opozicije, da se postavlja v enak položaj kot zmagovalec na volitvah. Določil ji ni le mesta, ampak tudi način obnašanja in delovanja v parlamentu. Priporočil ji je, da naj si najde svoj prostor v »prerezu posameznih velikih vprašanj« in naj »ob vsakem posameznem vprašanju sproti sklepa nove koalicije«. Na zahteve opozicije glede razdelitve volilnih funkcij v parlamentu, zlasti da vodenje parlamenta pripada običajno v parlamentarnih demokracijah opoziciji, se je skliceval na jugoslovanski skupščinski sistem in da je »zdaj struktura, ki jo je partija zgradila zase, prešla v roke njene opozicije«. Glede tega je menil: »Bila bi prava kriminalna neodgovornost, če bi se koalicija Demosa obnašala drugače, kot se je. Po drugi strani, pa se je za moj občutek Demos obnašal celo preveč radodarno.« Opoziciji je očital, da se je glede vprašanja vodstvenih mest parlamenta obnašala »kot razvjen otrok, ki ne ve, kakšne so njegove pravice in dolžnosti in kako se mora obnašati.«¹⁹ Takšno njegovo stališče je bilo pač pod vtisom dogajanja ob volitvah vodstva parlamenta in posameznih zborov, ko so iz ZSMS-LS ostro zahtevali svoj »delež«, za katerega so se z Demosom dogovarjali, a niso dobili nič. To pa

18 Bučar, *Prehod čez rdeče morje*, str. 13–14.

19 *Delo*, 9. 5. 1990, str. 3, Vtisi, razmišljanja, komentarji ..., dr. France Bučar: Dejansko zgodovinski prelom.

je profiliralo ZSMS-LS kot opozicijsko stranko in številčno okreplilo opozicijo, v kateri sta bili ZKS-SDP in SZS.

Na tej seji je po prisegi predsednika in članov izvoljenega Predsedstva Republike Slovenije spregovoril tudi predsednik Milan Kučan in opozoril, da ne sme »težko zlomljeni miselni in politični monolitizem ene vrste zamenjati in naslediti drugi« in da bo največji del odgovornosti »znala in zmogla prevzeti parlamentarna večina«, svoj del pa tudi novonastala opozicija, »ki svoje vloge ne bo razumela samo kot držo proti, ampak bo ustvarjalno in trezno prevzemala svoj del odgovornosti«.²⁰

Kljub Bučarjevim mislim o nujnosti opozicije za »normalno delo« večstrankarske skupščine je ta postala bojišče večine in manjšine. Pri tem so bili bolj kot opozicija do nje napadalni poslanci delegati vladajoče koalicije Demos. Kakšen bo odnos večine do manjšine v parlamentu, je pokazala že konstitutivna seja parlamenta. Pokazalo se je, da se bosta oblast in opozicija razhajali v bolj ali manj pomembnih vprašanih in kakšna bodo skupščinska zasedanja. Prišlo je do polemik in besednih dvobojev ter zaostritev med poslanci - delegati Demosa in nove opozicije. Na tej seji se je parlament razdelil na dva bloka, ki sta bila ves čas njegovega delovanja na okopih. Nestrpnost in nesodelovanje sta bila takšna, da so ob izvolitvi predsednika parlamenta Bučarja zapeli Zdravljico²¹ le Demosovi poslanci – ti so zasedli desno polovico dvorane –, leva stran pa je bila nema.

Opozicija je bila bolj kot pri vodstvenih funkcijah parlamenta upoštevana pri vodenju posameznih parlamentarnih komisij. Tako so poslanci iz opozicijskih strank dobili vodenje nekaj komisij. Poslanec ZKS-SDP Peter Bekeš je postal predsednik Komisije za nadzor nad zakonitostjo dela služb državne varnosti, poslanec ZSMS-LS Gregor Golobič predsednik Komisije za vloge in pritožbe, poslanka socialistov Darja Lavtižar Bebler podpredsednica Zakonodajno-pravne komisije, poslanec ZKS-SDP Lev Kreft podpredsednik Komisije za narodnosti. V ustavni komisiji, to je vodil predsednik parlamenta Bučar, je bil Miran Potrč iz ZKS-SDP eden od dveh podpredsednikov, med 22 člani je bilo iz opozicijskih vrst 8 članov.²²

Na drugi skupni seji 16. maja je parlament s tajnim glasovanjem izvolil vlado, katere predsednik je postal Lojze Peterle, predsednik Slovenskih krščanskih demokratov, stranke, ki je med Demosovimi strankami dobila največje število poslancev. Glede na interni dogovor v Demosu je njim pripadla pravica do mandatarja, čeprav so bili v vrhu zmagovite koalicije glede tega pomisleki. Vlado so sestavljali pretežno demosovci, v njej pa je bilo pet ministrov, ki so bili formalno

20 09-05-1990-90-92www2gov.si/up-rs/2002-2007/bp-mk.nsf/dokumenti/09-05-1990-90-92 (3. 2. 2012).

21 7. kitico Zdravljice F. Prešerna (glasba S. Premrl) je za slovensko državno himno izglasovala Skupščina RS 29. 3. 1990 in jo razglasila za himno RS z zakonom; *UL RS*, 14-699, 16. 4. 1990.

22 *Delo*, 14. 6. 1990, str. 3.

strankarsko neopredeljeni, trije (dr. Miha Tomšič, Franc Godeša, Jožica Puhar) pa so bili formalno člani ZKS-SDP, vendar pa tega članstva niso želeli poudarjati oziroma niso s stranko želeli imeti nič. En član vlade je bil formalno iz vrst ZSMS-LS (Stane Stanič). ZSMS-LS se je celo dogovarjala o vstopu v Demosovo vlado, a je dogovore blokirala Slovenska demokratska zveza. Ta je bila v okviru Demosa nekakšen intelektualni trust (tako so videli sami sebe) in ni želela glede tega konkurence, najmanj od ZSMS-LS, zato se je vstopa glede na število poslancev številčno močne skupine poslancev, ki so bili poleg tega še politično prekaljeni v vladno koalicijo, ustrašila.²³ Je pa kljub temu postal pomočnik Demosovega zunanjšega ministra Rupla član vodstva ZSMS-LS, poslanec v DPZ, Zoran Thaler.

Vlada, ki kljub takšni sestavi ni bila razumljena kot koalicijska, je bila izvoljena brez posebnih nasprotovanj opozicije. Bilo je nekaj pomislov glede izbora posameznih ministrov, npr. Janeza Janše in Igorja Bavčarja. Vprašanje je bilo, ali sta v izboru zaradi svoje izobrazbe, prvi kot obramboslovec, drugi pa je končal miličniško kadetsko šolo, ali zaradi svojega političnega delovanja in svetovnonazorskega prepričanja.

Že začetek delovanja parlamenta pa je pokazal, v kakšnem slogu bodo tekle seje. Konstitutivne seje zborov in tudi skupna seja vseh treh zborov so bile resnično živahne, polne medsebojnih obtoževanj in polemik, ter predvsem dolge.²⁴ Oblikovala sta se dva bloka, večina in manjšina, in noben ni v besedovanju štedil drugega. Drža obeh blokov je temeljila na medsebojnem nezaupanju, ideoloških nasprotjih, celo sovraštvu, zamerah in tudi trmoglavosti. Posledica tega se je kazala v parlamentu v stalnih prepirih, hudih besedah na račun drugega pola, v ostrih besednih dvobojih. Čez čas, ko mu je bilo takega obnašanja dovolj, je predsednik parlamenta enega od poslancev Demosa, ki je bil v svojih nastopih najbolj robot, ukoril z besedami, da ne bo več dovolil »afen guncat«. Na začetku delovanja parlamenta pa je bilo »guncanje afen« splošno obnašanje.

Odnose med oblastnimi in opozicijskimi poslanci so mnogokrat krojile stare politične zamere, vračanje v preteklost, očitki o preteklosti, kar je letelo zlasti na »prenovitelje«. Nasploh je bila preteklost pomembno sredstvo za nastopanje proti opoziciji, ko je ta nastopala s svojimi pogledi in argumenti na trenutne predloge oblasti. Večina je opoziciji, zlasti poslancem ZKS-SDP, skušala vzbujati občutek krivde.

Odnos v Demosu do opozicijskih strank je bil različen. Najsprejemljivejši so se jim zdeli poslanci ZSMS-LS, v katerih so videli sicer »težavne otroke«, ki pa niso obremenjeni s hipoteko preteklosti in komunizmom. Ta je bil namreč največji

23 *Dnevnik*, 10. 10. 1992, str. 3, Jožef Školč, predsednik poslanskega kluba Liberalno-demokratske stranke: LDS nima dveh volilnih štabov.

24 V dnevniku *Delo* je bil zato naslov »Novi slovenski parlament se je učil hoditi vso noč, tja do belega jutra«. *Delo*, 9. 5. 1990, str. 3.

kamen spotike za sodelovanje Demosa s »prenovitelji« pa tudi s socialisti. Poleg te ideološke prepreke so jim očitali tudi jugonostalgijo. Manj ostri so bili glede ideoloških opazk do »mladincev«, čeprav so ti mnogokrat v odnosu do Demosove večine nastopali najbolj kritično in ostro. Da jim niso lepili toliko ideoloških oznak kot »prenoviteljem« in socialistom, je bila najbrž posledica dejstva, da so »mladinci« v procesu demokratizacije mnogokrat nastopali proti vodilni politični stranki, Zvezi komunistov Slovenije, skupaj s takratno novooblikovano opozicijo, pri čemer so bili celo med najbolj kritičnimi. In kritični so bili tudi do nove, Demosove oblasti, ko so sami postali parlamentarna opozicija.

Da so se vse tri stranke, ki so izšle iz političnih organizacij, znašle skupaj v opoziciji, je bilo bolj naključje kot njihova politična volja. Demos s svojim glasovalnim monolitom in prepričanjem, da zmagovalcu pripade vse, je namreč potisnil v opozicijo tudi stranko, ki je bila pripravljena prevzeti sredinsko vlogo, ZSMS-LS.

Stranke, ki so glede na volilne rezultate postale v »Demosovem« parlamentu opozicijske, so bile kljub istemu izhodišču in številnim skupnim ali vsaj sorodnim programskim točkam v mnogih pogledih različne in mnogokrat med seboj precej konkurenčne. Bolj ali manj je vsaka od opozicijskih strank solirala. Sodelovanja opozicijskih strank so si sicer najbolj želeli »prenovitelji«, oznaka, ki so jo Demosovi poslanci mnogokrat izrekli bolj s slabšalnim prizvokom, je bila po volitvah v nekakšni izolaciji oziroma sta se je izogibali tudi drugi dve opozicijski stranki. Med programsko sorodnimi opozicijskimi strankami so bile stare zamere iz obdobja, ko so se začeli v Sloveniji politični premiki, očitno še žive. Moči, da bi nastopile bolj povezano, niso mogle najti, za kar je bil vzrok v nekakšnem nezaupanju ZSMS-LS in socialistov do ZKS-SDP, pa tudi v tem, da se s to, po njihovem mnenju »kontaminirano« stranko, na katero so leteli glavni očitki parlamentarne večine, niso hoteli vezati. ZKS-SDP zato z njima ni mogla sklepati dolgoročnejših dogovorov glede skupnega, usklajenega opozicijskega nastopanja. Tako se niso mogle opozicijske stranke dogovoriti za oblikovanje »vlade v senci« kot izrazite opozicijske politične formacije. Pretiranega navdušenja nad formaliziranim sodelovanjem s »prenovitelji« ni kazala predvsem ZSMS-LS. Vlado v senci so namreč videli kot sredstvo promocije »prenoviteljev«. Takšnega mnenja so bili tudi socialisti, ki niso kot majhna stranka, z majhnim številom poslancev, želeli pasti pod pokroviteljstvo »prenoviteljev«. Vlado v senci so tako oblikovali sami »prenovitelji«; vodil jo je poslanec Emil Milan Pintar, »ministri« pa so bili predvsem člani vodstva stranke.

Opozicija je bila kljub ostrim besednim spopadom z »Demosovim glasovalnim strojem« – ta je deloval brezhibno, in tako ni bilo za opozicijo, razen besednih dvobojev, nobenih možnosti, da bi bila s svojimi predlogi ali stališči

uspešna – konstruktivna, kooperativna opozicija. Želela je prevzemati svoj del odgovornosti za t. i. tranzicijo, predvsem glede nacionalnih tem, tj. odnosa do jugoslovanske stvarnosti in do prihodnosti.

Z vzpostavitvijo parlamentarne demokracije je bil v Sloveniji formalno zaključen proces politične demokratizacije in začelo se je intenzivno delo pri »projektu« osamosvajanja oziroma iskanja najboljših možnosti za življenje v jugoslovanski skupnosti in iskanja načina za odhod iz nje. Glede tega je v letu 1990 v političnem dogajanju dajal bistven poudarek prav parlament. Ključno dogajanje na političnem področju je bilo v parlamentu.

Po burnem začetku v procesu svojega oblikovanja se je slovenski parlament v letu 1990 posvečal predvsem nacionalni, natančneje državotvorni problematiki, kar je pomenilo reševanje gordijskega vozla, tj. vprašanja položaja Slovenije v jugoslovanski federaciji in rahljanju razmerja do Jugoslavije. Ob teh temah, ki si jih je »lastil« Demos in jih je želel rešiti bolj ali manj sam, brez sodelovanja opozicije, so se še kar lomila kopja, vendar je opozicija v največjem »projektu« tega parlamentarnega sklica v letu 1990, razpisu in izvedbi plebiscita o neodvisnosti in samostojnosti Slovenije, dobila svojo konstruktivno, državotvorno vlogo.

Začetki delovanja so bili za novo opozicijo, nekdanjo oblast, ki so jo imeli v rokah petinštirideset let, v večstrankarski slovenski skupščini nedvomno težavni. Ne toliko zaradi njih samih in njihove nove vloge, ki je glede na dotedanji oblastni položaj nedvomno niso bili vajeni, ampak zaradi tega, ker se nova oblast ni povsem znašla v svoji novi vlogi oziroma je nadaljevala predvolilni oziroma boj, ki ga je proti oblasti začela konec osemdesetih let v okviru procesa demokratizacije. Zamenjava položaja je zmedla obe strani: nekdanjo opozicijo, novo oblast, in nekdanjo oblast, novo opozicijo. Tako je eden od opozicijskih poslancev dobil vtis, da bi Demosovi poslanci »najraje šli na ulico in od tam v trumi navalili na parlament kot na kakšno Bastiljo ali Zimski dvorec.«²⁵ Začetki parlamentarne demokracije v Sloveniji, potem ko je bila ta vzpostavljena, so bili – glede na pomanjkanje tradicije v praksi – vsekakor nekoliko zmedeni.

25 Delo, 29. 12. 1990, št. 302. str. 24.

VIRI IN LITERATURA

Časopisi

Delo, 1989–1990

Dnevnik, 1990, 1992

Mladina, 1989–1991

UL RS – Uradni list Republike Slovenije, 1990

UL SRS – Uradni list Socialistične republike Slovenije, 1989–1990

Literatura

Bibič, Adolf. Racionalnost in razsežnost opozicije. *Teorija in praksa*, 28, 1991, št. 10–11, str. 1234–1245.

Bučar, France. *Prehod čez rdeče morje*. Ljubljana : Mihelač, 1993.

Čepič, Zdenko. Opozicija »opozicije«. *Časopis za zgodovino in narodopisje = Review for history and ethnography*, 72 = n.v. 37, 2001, št. 3–4, str. 617–640.

Fink-Hafner, Danica, Strmčnik, Berni (ur.). *Problemi konsolidacije demokracije : zbornik referatov*. Politološki dnevi Ankaran '93, Ankaran, 28. in 29. 5. 1993. Ljubljana : Slovensko politološko društvo, 1993.

Koga voliti? : Programi političnih strank in list na spomladanskih volitvah v Sloveniji. Ljubljana : Jugoslovanski center za teorijo in prakso samoupravljanja Edvard Kardelj, 1990.

Lukšič, Igor. Opozicija : njene funkcije in tipi. *Časopis za kritiko znanosti*, 1990, št. 132/133, str. 106–125.

Lukšič, Igor. Za rehabilitacijo opozicije. *Evropa*, 13. 9. 1990, št. 9, str. 23.

Repe, Božo. *Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije. Del 1 : opozicija in oblast*. Ljubljana : Arhivsko društvo Slovenije, 2002.

Repe, Božo. *Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije. Del 2: Slovenci in federacija*. Ljubljana : Arhivsko društvo Slovenije, 2003

Skupščinski koraki k samostojni državi : izbor iz dobesednih zapisov sej Skupščine Republike Slovenije, odločilnih za nastanek neodvisne države Slovenije v obdobju 1990–1991, s komentarjem Rosvite Pesek. Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2008.

Stiplovshek, Mirko. *Slovenski parlamentarizem : 1927–1929 : avtonomistična prizadevanja skupščin ljubljanske in mariborske oblasti za ekonomsko-socialni in*

prosvetno-kulturni razvoj Slovenije ter za udejanjenje parlamentarizma. Ljubljana : Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 2000.

Zajc, Drago. *Parlamentarno odločanje : (re)parlamentarizacija v Srednji in Vzhodni Evropi : funkcije novih parlamentov*. Ljubljana : Fakulteta za družbene vede, 2000.

Zajc, Drago (ur.). *Slovenski parlament v procesu politične modernizacije*. Ljubljana : Državni zbor Republike Slovenije, 1993.